

TÜRKİYE TURING

ATATÜRK

TÜRKİYE TURING ve OTOMOBİL KURUMU BELLETENİ Revue du Touring & Automobile Club de Turquie

TURING 1982

Sayı No: 68/347

SAHİBİ - PROPRIETAIRE :

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu adına - Au nom du Touring et Automobile Club de Turquie

Prof. Dr. Kemal KUTLU Yönetim Kurulu Başkanı - Président du Conseil d'Administration ●

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ - REDACTEUR EN CHEF : Çelik GÜLERSOY

TTOK Genel Müdürü - Directeur Général du TTOK ●

YAYIN VE SANAT DANIŞMANI - DIRECTEUR DES PUBLICATION ET

CONSEILLER CULTUREL Tanjo SANCAKTAROĞLU ●

YAYIN YARDIMCILARI - ASS. REDACTEURAN CHEF

Tayfun AKKAYA - Yılmaz BÜKTEL ●

GRAFİK DİZAYN - MISE EN PAGE YORUM A.Ş. 41 13 43 ●

FOTOĞRAFLAR - PHOTOS Şemsi GÜNER, Çelik GÜLERSOY, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Arşivi, Ç.G. Arşivi, Yılmaz BÜKTEL, Zeynel YEŞİLAY ●

YÖNETİM - ADMINISTRATION: Halaskargazi Caddesi, 364 - İSTANBUL
Tel.: 46 70 90 (4 hat-lignes) ●

BASKI - IMPRESSION: SAYILI MATBAA - 28 68 71 ●

DİZGİ - COMPOSITION: AKSOY - 66 00 58 ●

KURUM VE ATATÜRK	Çelik GÜLERSOY	2 - 5
ŞİRKET-İ HAYRİYE HATIRALARI	Ergün İHTİFALCI	6 - 10
YILDIZ SARAYI	Dr. Suat KESİLİ	11 - 12
GÜL CAMİİ	Yılmaz BÜKTEL	23 - 27
S. GIOACCHINO KİLİSESİ	Y.M. Bülent ÇETİNOR	29 - 31
KAPIKULE'Yİ DÜZELTTİK		32 - 34
KORU OTELİ		35 - 37
ÇAMLICA'YI İMAR ETTİK		38 - 42
MALATYA ET ASLANTEPE	Alpay PASİNLİ	44 - 47
GEWEBE UND STICKEREIEN	Şerife SEZGİN	48 - 50
BILDLEXION ZUR TOPOGRAPHIE		
İSTANBUL	Dr. Nezih FIRATLI	50
THE WORLD OF FLOWERS IN		
BODRUM	Metin AKÇALI	53 - 63
TURKISH COPPER WORLD : 5		
SLOOP-BOWLS AND SOAP-CASKETS .	İ. Gündag KAYAOĞLU	65 - 72
TURING'DEN HABERLER		73 - 78
ALDIĞIMIZ MEKTUPLAR		79 - 88

KURUMUN KANUNLA ÜYE BULUNDUĞU ULUSLARARASI KURULUŞLAR :
ORGANISATIONS OFFICIELLES AUXQUELLES ADHÈRE LE CLUB :

Fédération
Internationale
de L'Automobile
(Paris)

Organisation Mondiale
du Tourisme
World Tourism Organisation

Alliance
Internationale
de Tourisme
(Genève)

Association nationale, fondée en 1923 et reconnue d'utilité publique par Decret No. 9069 du 2/4/1930. Affiliée à l'Alliance Internationale de Tourisme, à la Fédération Int. de l'Automobile et à l'Organisation Mondiale du Tourisme.

1923 de kurulan TTOK, Bakanlar Kurulunun 2/4/1930 tarihli ve 9069 sayılı Kararı ile kamu yararına çalışan dernek olarak tanınmıştır. Uluslararası Turizm Birliğine, Uluslararası Otomobil Federasyonuna ve Dünya Turizm Teşkilatına mensuptur.

Gül Camii, Genel Görünüm.

GÜLCAMİİ

ST. THEODOSIA
KİLİSESİ

Yılmaz BÜKTEL

Haliç kıyısında, Unkapanı'ndan Eyüp' e giden yolda, Cibali kapısını geçtikten yüz metre kadar sonra sol koldaki ilk sokağa girersek Gül Caminin azametli, yüksek apsisi bizi karşılar. Gül Camii, Bizans'ın ikinci altın çağına ait önemli bir kilise olmasına karşın mimari ve tarihi açıdan karanlıkta ve hâlâ çözümlenemeyen sorunları olan bir yapıdır.

Kilise hakkındaki en erken tarihli kaynak 1200' llerde İstanbul'a gelen Novgorod başpiskoposu Anthony tarafından yazılan hacılık raporudur; Anthony bu kutsal yer için şöyle der; "...Bu kadınlar mabedinde azize Theodosia'nın gümüşten yapılmış açık bir sandıkta kutsal kalıntıları var..." 14 ve 15. yüzyıllarda İstanbul'a gelen hacılar bu yapıdan önemli bir ziyaretgah olarak söz ederler. Bunlardan İstanbul'a 1350'lerde gelen, yine Novgorodlu olan bir diğer hacı, Stephen de

anılarında Kiliseden şöyle söz etmiştir; "... Azize Bakire Theodosia'yı ziyaret etmek için deniz kıyısında onun adıyla anılan mabede günahkârlar olarak gider onu öperdik..." Stephen'den kısa bir süre sonra (1423) yine bir Rus gezgininin İstanbul tanımlamasında Kilisenin tekrar sözü edildi; "...oradan Blachernae'ya doğru yönelerek, Azize Theodosia'nın mabedine giderdik, mabedte, azize Theodosia kapalı bir sandukada ebedi uykusunu uyumaktaydı..." Kentin Türkler tarafından fetihinden kısa bir süre önce yine iki Rus gezgini, Alexander ve Zosimus bu tehlikeli dönemde İstanbul'a gelip, bu yapıyı görmüşlerdir. Kiliseyi bu erken tarihlerde Siderides, Pachmeyers, Duncange, Paspates, Mordtmann gibi pek çok gezginin görmüş olmasına karşılık, bunların notlarındaki farklılıklar ve eksikler nedeniyle yapı hakkında esaslı bir bilgi edinilememiş, böylelikle yapının tarihi ve mimari açıdan yorumu 19.

yüzyıl ve içinde bulunduğumuz yüzyılın gezgin ve araştırmacılarına kalmıştır. Bunların arasında Pulgher (1878—80), Gurlitt (1909—12), Miillingen-Traquair (1912), Ebersolt—Thiers (1913) ile Brownov'u (1930) sayabiliriz. Günümüzde ise Gül Camii hakkında en önemli çalışma 1973'te bu konuda doktora tezi veren Hartmut Schäfer'e aittir. (1) Prof. Dr. Semavi Eyice'nin yayınlarında da Gül Camii hakkında bilgi verilmiştir. (2)

Fetihten yüzyıl kadar sonra, II. Selim (1566-74) döneminde Vezir Hasan Paşa tarafından camiye çevrilen ve aslının 8-10. yüzyıllara ait olduğu sanılan yapının adlandırılmasında çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bu sorunun çözümünde Pargoire, daha sonra Janin'in de desteklediği ilginç bir hipotez öne sürmüştür, buna göre yapı, imparator Basil 1 tarafından inşa ettirilen içinde Azize Theodosia'nın kutsal kalıntılarının da bulunduğu 9.

Gül Camii, Güney Dış Cephesi

yüzyıla ait bir yapı olan HAGİOS EUPHEMİA EN TÖ PETRİO'dur. Hipoteze göre Kilise zamanla ve yavaş yavaş, içinde Azize Theodosia'nın kalıntılarının bulunması nedeniyle onun ismini almaya başlamıştır, Azizenin İkonoklazma döneminden sonra şöhret kazanmasına paralel olarak yapının adı da St. Theodosia Kilisesi olarak kesinleşmiştir. Pargoire'nin tarihlemesi Schafer'in ve diğer bir çok arkeologların görüşlerine göre yapının haç planlı oluşu nedeniyle kesinlikle doğru olarak kabul edilmiştir, ancak Gül camii İstanbul'daki birçok kilise gibi tonozlar podyumu üzerine oturmaktadır, tonozların tuğla işçiliği ile üst yapının tuğla işçiliğinin eş oluşuna dikkat çeken Schafer, tuğla ve taş dizileri ile yer yer dikey yerleştirilen tuğlalardan oluşan bu yapı işçiliğinin İstanbul'da 9. yüzyıldan önce kesinlikle kullanılmadığını

söyleyerek Pargoire'nin görüşüne karşı çıkmış ve yapıyı kabaca 1000-1150 yılları arasına tarihlemiştir. Bir diğer araştırmacı, Kilisedeki bu isim değişikliğinin Latin istilasından sonraki yüzyıl içinde olduğunu öne sürüyor ve bu değişiklikten önce de Kilisenin aynı adlı bir diğer Kiliseden (Sultanahmet, Hagia Euphemia Kilisesi) Petrion'daki Hagia Euphemia Kilisesi olarak ayırdedildiğini belirtiyordu.

Sonuçta yapıyı Azize Theodosia'ya ait olarak belirlediğimize göre onun yaşamından, nasıl azize ilan edildiğinden ve yapının tarihs gelişiminden söz edelim. Azize, İkonoklast dönem imparatorlarından Leon Isaurian'a olan itirazı ile ünlüdür. İmparator Leon büyük sarayın bronz kapısı üzerindeki İsa ikonlarının silinmesini emrettiğinde, Theodosia bir kadın grubunun başında

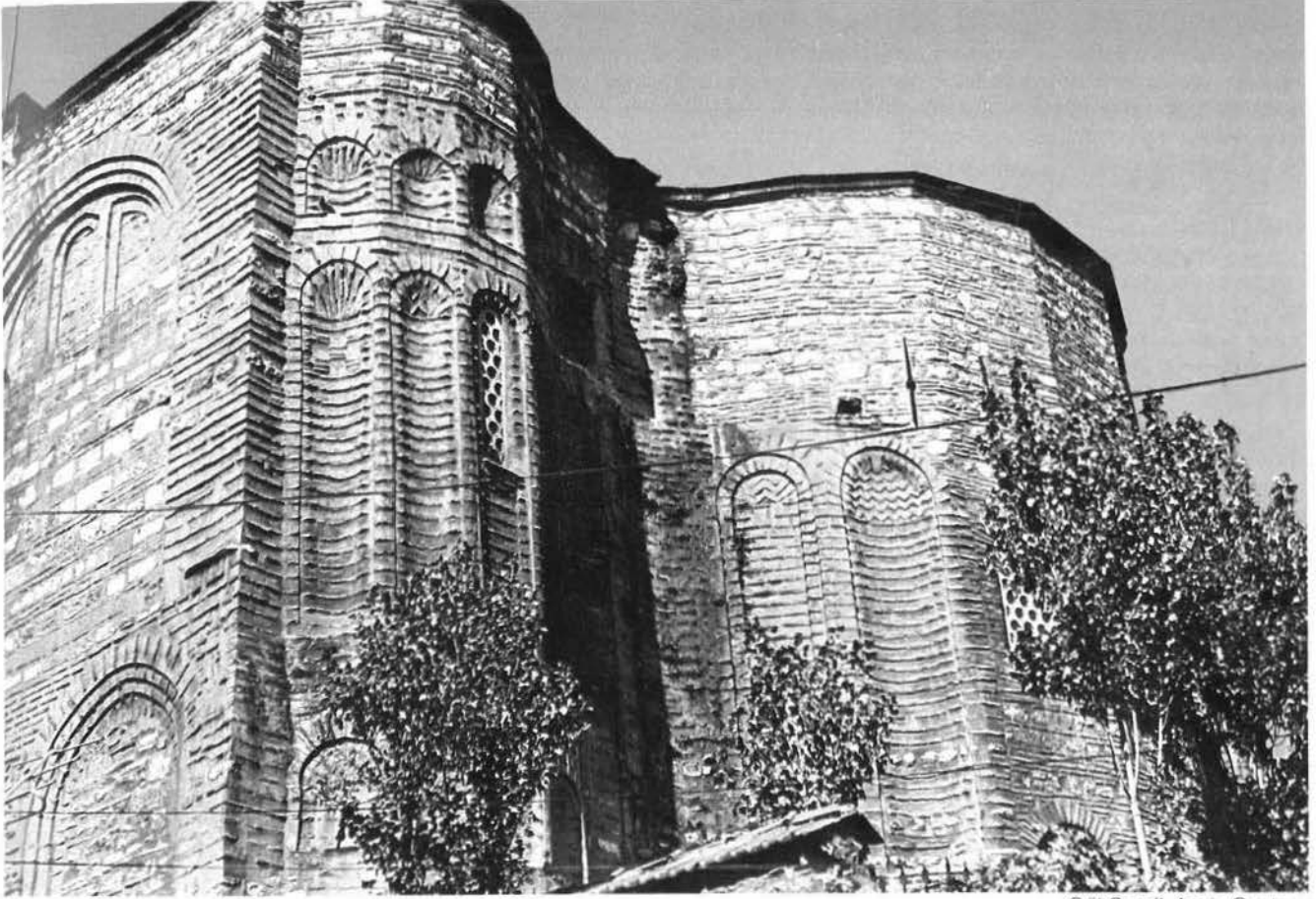
İmparatorun emirlerini yerine getirmeye çalışan askerlere saldırdı ve onları kısa bir süre için durdurabildi, ancak daha sonra yetişen askerlerin yardımıyla başta Theodosia olmak üzere bütün kadınlar öldürüldü, Theodosia'yı yakalayan iri-yan bir asker başkaldıncılara ibret olmak üzere onu, boynuna sapladığı bir koç boynuzu ile Bovis (Aksaray) forumuna kadar sürükledi. Halk tarafından doğal olarak zafer için yaşamını esirgemediğinden bir şehit, bir azize olarak onurlandırıldığından cesedi, dindar kimselerce şehit kadınların gömüldüğü Dexiokrates manastırına defnolundu. İkonoklazma döneminin ardından ise bu saygıdeğer Azizenin rölikeri ilerde kendi adı ile anılacak olan bu Kiliseye kaldırıldı. Azize, şifa ve sağlık dağıtan, mucizeler yaratan bir azize olması gerekçesiyle kalıntılarının bulunduğu bu kiliseyle birlikte Bizans döneminde çok büyük ün kazandı. Kilisede, haftanın iki günü Azizenin kalıntıları büyük bir törenle hasta ve sakat halkın önüne getirilir ve bu halk Azizeye alçakgönüllülikle tapar ondan sağlık şifa dilerdi. Bu günlerde Kilisenin hazinesine yağ ve para armağanları sel gibi dökülür, Kilise ince ince mumların is kokan parlak aydınlığı ile ısıtılıyordu. Rahipler her yerde dert dinler, günah çıkartır ve halkla birlikte yüksek sesle ilahiler okurlardı.

Sonunda 1453 yılında bu kutsal Kilise, Azizenin yortusu olan 29 Mayıs'ta oldukça acıklı, dokunaklı bir olaya sahne oldu. 28 Mayıs gecesi İmparator, patrik ve maiyeti ile birlikte Ayasofya'daki büyük ayinden sonra yürüyerek buraya geldi, ertesi gün Azizenin yortusu olduğundan Kilise onun simgesi olan güllerle donatılmış, büyük kısmı kadın olan geniş bir cemaat kitlesi Kiliseyi doldurmuştu, ilahi yardımdan umutlarını kesmeyen ve Theodosia'nın kendilerini ve kentlerin kraliçesi olan Constantinopol'i koruyacağına inanan halk yüksek sesle ilahiler okuyordu. İmparator da buraya gelince zavallı insanlar daha bir fazla umutlulukla seslerini yükselttiler, mumlar yakıldılar yüzlerce. Artık St. Theodosia Kilisesi gecenin korkunç karanlığında adeta göğe ulaşan ilahiler ve alev alev mumlarıyla bir umut ışığı gibi parlıyordu. Sabaha karşı kentin surlarına hücum başladığında St. Theodosia da dahil olmak üzere surlara yakın tüm kiliseler çanlarını çalmaya başladılar. Kilisedeki kutsal ayin olanca haşmetiyle sürerken söylenen ilahilere, yabancı sesler ve askerlerin ayak sesleri karıştı, korku ile birbirine sarılan

bütün cemaat hep aynı soruyu soruyordu; "Kentlerin Kraliçesi düşmüş müydü?" Sorunun cevaplanması uzun sürmemiş ve Türk alayının Kiliseye girişi tüm kuşukları silip süpürmüş ve kurtuluş için dua eden kadınlar ve erkekler savaş tutsağı olarak götürülmüştür. Belçika kayıtlarına (Belgic Chronicle) göre Azizenin sandukası parçalanıp gövdesi ve diğer parçaları çamura atılmış ve köpeklere yedirilmiştir.(3)

geçerlidir. Diğer bir görüş yapının güney-doğu yönündeki büyük payesinin içindeki bir mezarda tarihi şahsiyeti bilinmeyen "Gül Baba" adlı bir müslüman azizin gömülü olduğunun kabul edilmesidir ki bu mezar 19.yüzyılda son imparator XI. Constantinos'a da ait görölmek istenmiştir, dolayısı ile mezarda kimin yattığı bile kesin olarak bilinmeden, bu durumu caminin adına kaynak göstermek uygunsuzdur. Üçüncü bir görüş, bu yapının sonradan

Gül Caminin biri Bizans, diğeri Türk devrinde olmak üzere iki esaslı onarım geçirdiği anlaşıyor, ancak yapının hangi kısmının hangi onarım devresine ait olduğunu belirlemek oldukça güçtür. Yapı galerileri taşıyan payeler ve kubbeyi taşıyan masif büyük payelerle zeminde bir bazilika planı göstermesine karşın, üst yapısı yunan haçı planında görülür ve bu haçın orta kısmını büyük bir kubbe örtmektedir. Masif payelerin yan neflerle küçük yan

Gül Camii, Apsis Cephesi

Fetihden sonra birçok kilisenin aksine, Kilise camiye çevrilmeyip 100 yıl kadar tersanenin alet ve mühimmat deposu olarak kullanılmıştır. II. Selim döneminde mihrap ve mimber eklenerek camiye çevrilip, Hasan Paşa'nın adı verilmesine karşılık, Kent fetholunduğunda Kilisenin güllerle donatılmış olduğu göz önüne alınarak halk arasında Gül camii adı daha çok benimsenmiş ve Hasan Paşa Camii adı da zamanla unutulmuştur. Ancak Camiye "Gül" adının verilmesinde çeşitli görüşler öne sürülmüş, Güllü Camii, Güllerin Camisi gibi adlar da verilmiş. Bu görüşlerden birisi, Theodosia sözcüğünün Türkçe anlamının "Solmayan gül" oluşudur, ama bize göre bu durum Azizenin simgesi olarak niçin gülün seçildiğini açıklamakta

Dominiken papazlarına verilen ve adının St.Maria Rosario olarak değiştiği söylenen yapı olduğu ve Gül Camii adının da bu adın çevrisinden ibaret olduğudur. (4) Ancak bilinmekte olan bir durum vardır, Suriçi İstanbul'unda Dominiken Papazlarına ve cemaatine verilen iki kilise vardır ki bunlardan biri adı geçen St. mana (Odalar Camii) ve diğeri St. Nicholas (Kefeli Camii) olmak üzere adları ve yerleri bilinen yapılarıdır, şu halde bu görüşün de uygun olmadığı açıktır.

Kilisenin kimliği konusunda değişik bir görüş sarraf Hovanesyan'a aittir, ona göre yapı Nazianzos'lu Gregorios'un yaptırdığı, Anastasia adını taşıyan eski bir Kilisedir.

şapeller arasında geçit vermesi yapının bir geçiş devri yapısı olduğunu göstermektedir. Masif payeler arasındaki dört köşe payelerin galerileri taşımaktan başka fonksiyonları yoktur ve Gül Camii ile plan benzeri olan Antalya—Kaş—Dereağzı, İstanbul-Hagia Eirene, Ankara-Hagios Clemense kiliselerinde de galerileri taşıyan bu payeler kaldırılacak olursa yapının stabilitesi bozulmaz.

Kuzey-doğu ve güney-doğudaki masif kubbe taşıyıcı payelerin herbirinin kalınlığı içinde ve döşemenin yukarısından kısa bir mesafede küçük birer oda vardır. Bu odalardan kuzeydeki girisi kapatılmıştır ve girilmez durumdadır, girişi açık olan diğer odaya ise dokuz taş basamaklı kısa spiral bir

merdivenle çıkılır, bu odada başucu taşına türban sarılı, üzeri şallarla örtülü bir mezar vardır. Merdivenlerin başlangıcındaki kapının üzerinde yaldızlı harflerle "Havarilerin mezarı, İsa'nın müritleri huzur içinde yatsın" anlamına gelen "Merkadı Havariyoun eshabı İssa alaihussalam" yazılı bir kitabe vardır.

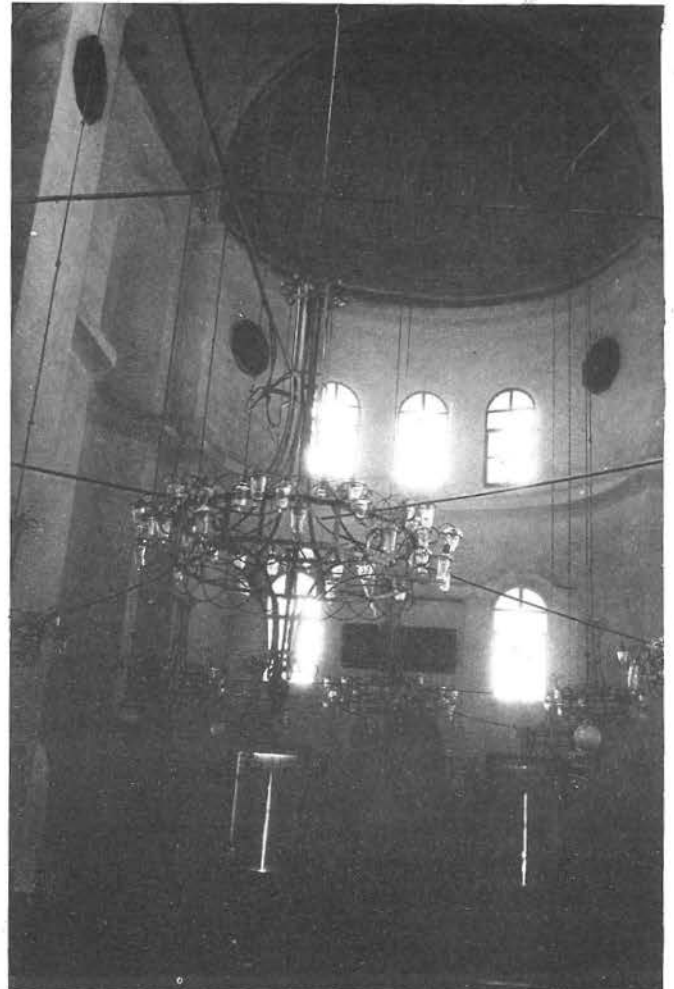
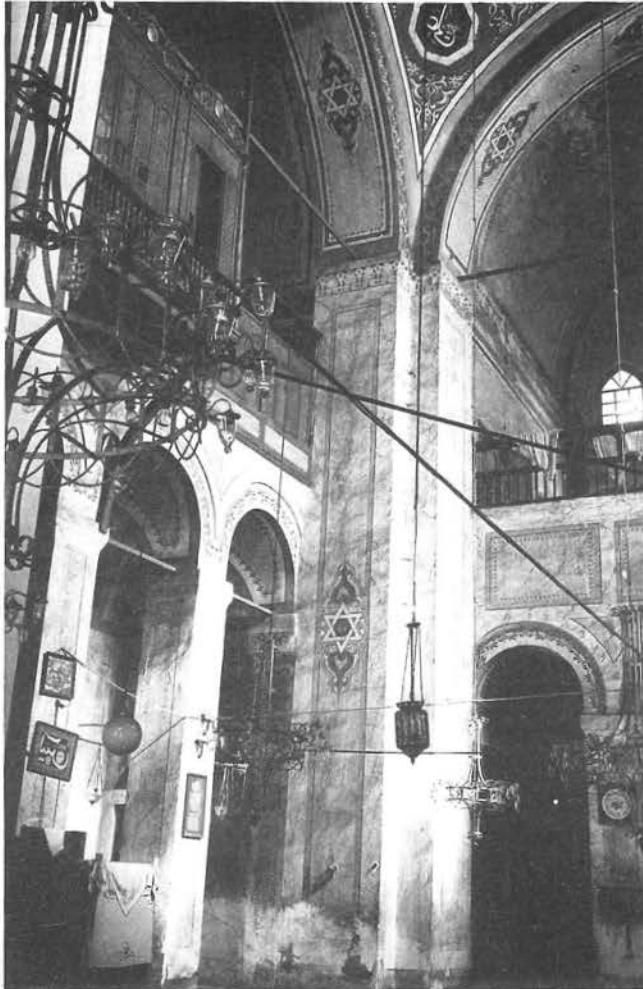
Yapının örtü sistemi için öne sürülen yaygın bir görüşe göre bina ilk yapıldığında kubbeli haç planlı bir yapıydı, Melchior Lorich 1553'lere doğru yaptığı bir panoramada Gül Caminin olduğu yerde ahşap çatılı bir yapıya işaret ettiğine göre Bizans dönemindeki onarımında bilinmeyen bir nedenle (belki kubbe çökmüştü) yapının örtü sistemi bu şekilde değiştirilmiş olabilir. Gül Camii fetihten hemen sonra camiye çevrilmeyip tersanenin deposu olarak kullanıldığı için camiye çevrilene kadar geçen yüzyıl içinde oldukça hasar görmüştür. Yapı Türk devrindeki onarımını camiye çevrildiği zaman değil, 2. Mahmut (1808-39) zamanında görmüştür. Bu zamanda yapılan onarımda oldukça yüksek yapının dikey hatlarını adeta bıçakla kesen kasnaksız düz bir kornişli olan

alçak bir Türk kubbesi inşa edilmiştir, son 20 yıl önce de bir restorasyona tabii tutulan Camii, bugün yine de oldukça yüksek bir yapıdır.

Yapının esaslı ilk onarımını son Bizans döneminde gördüğünden kuşku duymuyoruz. Kilise-Camiinde Kariye caminde olduğu gibi Gül Camiinde de son Bizans dönemi onarımlarının izleri belirgindir. Gül Camiinde özellikle yan apsislerinde belirgin olan bu izler, yapının bugünkü görünümünü kesinlikle Paleiologos'lar döneminde aldığını açıkça belirler. Fenari İsa Camii apsislerine hayret verici derecede benzeyen bu kısımlarda, evvelen beri mevcut olan eski bir binaya uymak mecburiyeti ile desteklenen muhteşem bir vertikalizm, gayet sık şeritler meydana getiren tuğla ve taş sıralarının horizontal hatları ile hafifletilmiş ve böylece bir ahenk yaratılmıştır. en yukandaki niş dizisinin üstünde sıralanan konsol dizileri şekilleri ve teknikleri bakımından tümüyle Fenari İsa ve Fethiye Camii yan şapelindekilere uygun olduklarından, Gül Camii yan apsislerinin 13. yy sonları ile 14.yy başları arasında şimdiki şekillerini aldıklarına muhakkak nazarı ile bakıla-

bilir. Nişlerin yukarı kısımlarında görülen tuğla örgüler Fenari İsa'dakiler derecesinde zengin olmamakla beraber aynı dekoratif ifadeye sahiptir. Yapının duvar örgüsünde kullanılan tuğlalar Eski İmaret Camii ve Toklu Dede Mescidindekilerle paralel görülmüştür.

Camideki Türk dönemine ait değiştirme ve düzeltmeleri görebilmek dikkatli bir incelemeyi gerektirmektedir. Kubbeyi taşıyan sivri kemerler haçın iç köşelerine dikilmiş gömme sütunların üzerine oturtulmuştur. Kubbe pence-resizdir, iç ve dış kasnak yoktur, sadece kubbeyi dıştan sekizgen kenarlı düz bir korniş çevreler. Kubbe, sivri kemerler ve gömme payelerin Türklerin rekonstrüksiyonu olduğu açıkça belirgindir. Haç kollarının üç köşeli duvarları ve batı duvarı da Türk yapısıdır. batı ve güney galerisinin kemerleri sivridirler ve bugünkü biçimleri ile hiç bir soruya yer bırakmayacak şekilde Türktürler, ama üstlerindeki tonoz Bizans yapısı olduğuna göre biçimleri müslüman cemaatine kolaylık olsun diye galerilerin çevresinde daha serbest bir geçit sağlamak için bırakılmış olabilir. Bugünkü dış narteks

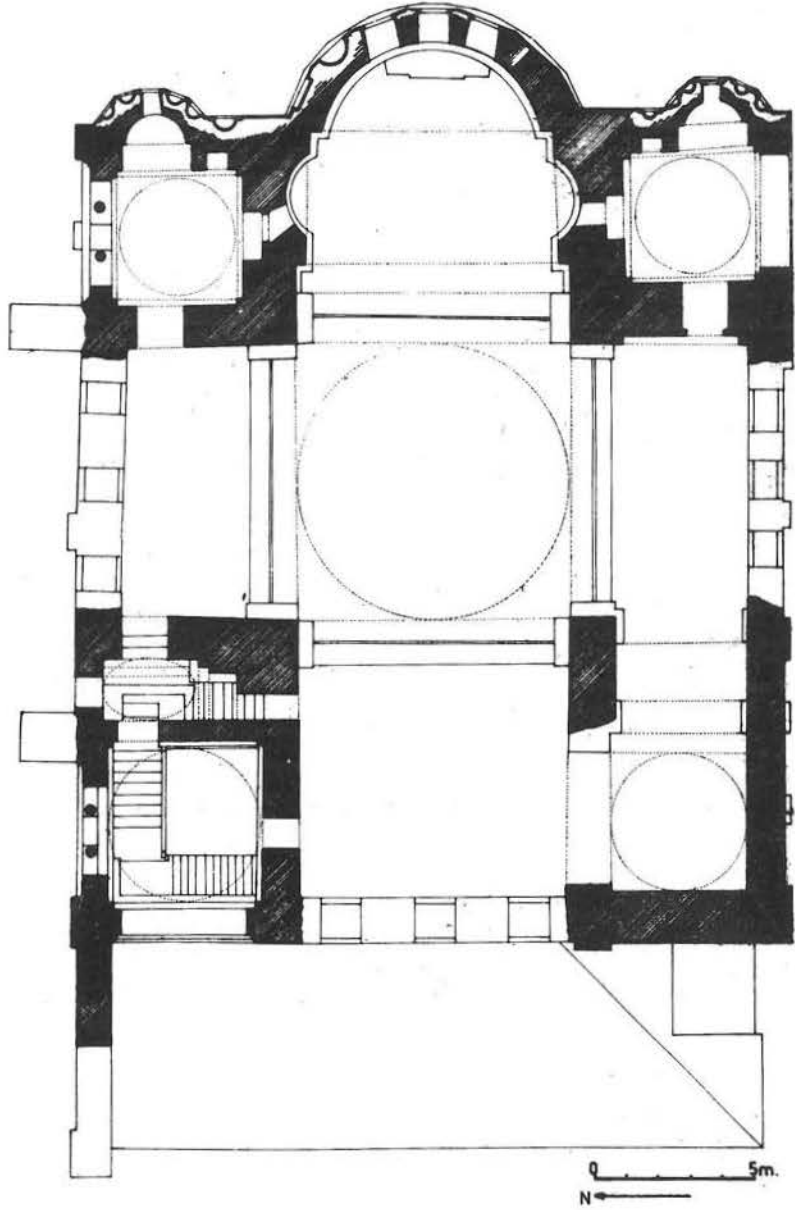
Türktür, ama onun temelini oluşturan eski duvar ve bir eski eşik izleri, daha önceki bir Bizans narteksinin varlığına işaret etmektedir. tüm bu ciddi değişikliklere karşın yapı yine de orijinal kişisel özelliklerini korumuş denilebilir, ve yapı üç yanında galeriler, dört köşe odasının üstünde kubbeler bulunan kubbeli haç kilisenin iyi bir örneğidir.

Genel görünümü ile büyük ve yüksek bir yapı olan Gül caminin tabanı altında, Cami ile aynı ölçülerde tuğla duvar örülü tonoz örtülü büyük bir bodrum vardır. E.Mamboury bu bodrumun cenazelerin defnine haiz olduğunu söylemişse de, bodrumda bugün gözle görülebilen ne bir mezar, ne de bir mezar kalıntısı vardır.

Yapıda süsleme olduğuna dair de ne bir iz, ne de gezgin ve araştırmacıların notlarında bu konuda bir yazı vardır. Ancak Millingen yer çinilerinden söz etmektedir ki bunun için söylenecek bir şey yoktur.

Özetle Gül Camii değişik evrelerde onarımlar geçirdiği için tüm bir mimari kitle halinde görülmez. Caminin çatı düzeyinden sonrası, bazı cepheler ve kubbeyi taşıyan sivri kemerler Türk devri onarımlarındandır. Apsis cephesi ise açıkça son Bizans devrine işaret etmektedir. Gül Camii, Bodrum ve Fethiye Camilerinin yanı sıra İstanbul'da altında mahzeni olan üç kiliseden birisidir.

Gül Camii ve plan yönünden benzerleri olan Kalenderhane Camii, Hagia Eirene ile Antalya-Kaş dolaylarındaki Dereazgı Kilisesi zemin planı yönünden dehlizli kiliseler ya da kubbeli bazilikalarla karıştırılmaktadır. Bu doğru bir görüş olsa haç kollarındaki galerileri taşıyan sütunların kubbeyi taşıma işlevlerinin olması gerekmektedir ki ne Gül Camiinde ne de diğerlerinde payeler arasında yer alan bu sütunlar için böyle bir işlev söz konusu değildir, bu sütunlar sadece galerileri taşırlar ve kaldırılacak olurlarsa bundan sadece galeriler zarar görür ve esas yapısının dengesi dahi bozulmaz. ■

Gül camii planı.

S. Eyice, Son Devir Bizans Mimarisi kitabından

NOTLAR:

(1) Hartmut SCHAEFER, Die Gül Camii in Istanbul, Tübingen 1973 Deutsches Archologisches Institut, Beiheft 7

(2) Semavi EYİCE, Son Devir Bizans Mimarisi, İstanbul 1980 (ilk basım 1963) İ.Ü. Edebiyat Fakültesi yayınları; 999

(3) Alexander Van MILLINGEN, Byzantine Churches in Constantinople, London 1912. (Their history and architecture), s.164-182

(4) Eremya Çelebi KÖMÜRCÜYAN, XVII. Asırda İstanbul 1952, s. 174-175 Çeviri; H.D. ANDREASYAN İ.Ü. Edebiyat Fakültesi yayınları; 506

P.Ğ. İNCİCYAN, 18. Asırda İstanbul, İstanbul 1976, s. 54 Çeviri; H.D. ANDREASYAN Fetih Cemiyeti yayınları; 43